

AZ EGRI TANÍTÓKÉPZŐ MEGALKULÁSA ÉS FŐBB ESEMÉNYEI A NÉPOKTATÁSI TÖRVÉNY MEGJELENÉSÉIG (1828–1868)

DR. MOLNÁR JÓZSEF

(Közlésre érkezett: 1978. december 13.)

BEVEZETÉS

Hazánkban a feudalizmus kialakulása idején, a feudalizmus virágkorában, de a XVI–XVII. században is a kultúra az egyház monopóliuma. Az iskolák ebből következőleg az egyház tartozékai voltak. Az iskolával az államhatalom nem sokat törődött, azt csak a vallás egyik kiegészítő részének tekintette. A tanításhoz szükséges jogot az egyház adta, a tanító oktatói képességét az egyház bírálta felül, de a tanítóképzésről nem gondoskodott. (Igaz, hogy a nyugati fejlettebb országokban is csak a XVIII. század közepe óta foglalkoztak behatódiban a tanítóképzéssel.)

Magyarországon a XVIII. század második felében az iskolamesterek képzésére semmiféle intézmény nem szolgált. A katolikus, a protestáns és a görögkeleti egyházak az iskolai tanítást továbbra is szigorúan saját feladatuknak tekintették. A régi, maradi felfogással szemben változást, merőben újat csak a felvilágosodás szellemi áramlata hozott. Mária Terézia és II. József már belátta, hogy a nemzet többségének a szellemi sötétségből való felemelése elsődrendű politikai feladat. Továbbá rájöttek arra, hogy a tudatlanság nem lehet termékeny talaja és alapja a lakosság jó adófizető-képességének. Mária Terézia 1769-ben elrendelte az ország összes vármegyéjében az elemi népiskolák legfontosabb adatainak hatósági összeírását. Ezután jelenik meg 1777-ben a Ratio Educationis, mely felöleli az egész közoktatásunk szervezetét az elemi iskolától az egyetemig. II. József szerint fontosabb az írni-olvasni tudók nagy száma, mint az egyetemeké”.¹ Mindketten kultúrpolitikájuk központjába a népnevelés ügyét állították. Állami feladatnak tekintették, hogy az ország valamennyi polgára a műveltség minimumát megkapja. A közoktatást, az iskolapolitikát abszolutisztikus céljaik megvalósításának szolgálatába kívánták állítani.

II. József után II. Lipót lett az utóda, aki már nem lelkesedett annyira a népoktatás fejlesztésének ügyéért. 1790/91-i országgyűlés még külön Tanulmányi Bizottságot hozott létre az iskolai reformok kidolgozására, de ez a bizottság elkészt munkálataival és mire elkészült, az országgyűlés már feloszlott és a megváltozott külpolitika (a francia forradalom) elterelte a figyelmet a népoktatási reformokról. A Tanulmányi Bizottság pedig már reformjavaslataiban felvetette és szorgalmazta a tanítóképzés tervszerű megoldását is. Kijelentette ugyanis, hogy „ki kellene mondani, hogy csak az lehet tanító, aki legalább három grammatikai osztályt járt, mert így az ifjú magyarul megtanulván, e nyelvet tovább maga is taníthatná s a faluban magyarul jegyzősködhethné is”.² Ugyancsak sürgeti a tanítóképzők felállítását a protestáns kultúrpolitikus, Teleki László is. Mégis ez ügy iránt a későbbiek során egyre nagyobb lesz az elhidegülés, sőt a Martinovics-féle első köztár-

ásági mozgalom után teljesen befagyott, megmerevedett. Ehhez nagymértékben hozzájárult maga a király, I. Ferenc, akire nagy hatással volt az öccse, Sándor Lipót főherceg, az ország nádora.

A főherceg 1790-ig legalábbis látszólag jóindulattal viseltetett hazánk iránt, de a Martinovics-féle köztársasági mozgalom után teljesen szembehelyezkedett az ország érdekeivel. 1795-ben írt egy memorandumot az ország állapotáról és a szükséges intézkedésekről, melyet elküldött bátyjának, aki annak szellemében cselekedett. E memorandum iskolai vonatkozásának a lényege, hogy nem kell a falu parasztfjúságát oktatni, felvilágosítani, mert az csak káros és veszélyes lehet. A meglevő iskolákat nem egyszerre kell megsemmisíteni, hanem fokozatosan kell elsorvasztani. E memorandum után szomorú idők következnek a magyar iskolaügyre. Az Ürményi és társai által kidolgozott Ratio Educationis-szal meginduló nagy mozgalom megtorpan, stagnál; intézkedéseit lanyhán, vagy egyáltalán nem hajtják végre, nincs fejlődés.

A XIX. század első két évtizedében sincsen Magyarországon tanítóképzés és képesítés. A tanítók néhány hónapi tanfolyamon vettek részt és e révén szereztek jogot a tanításhoz. A tanítók között voltak olyanok, akik éppen hogy csak írni-olvasni tudtak; voltak közöttük kiszolgált katonák, vándorszínészek, kézművesek.

Ilyen előzmények után alapította meg Pyrker László egri érsek 1828-ban – 150 évvel ezelőtt – az első magyar nyelvű tanítóképzőt. A szepesi tanítóképző ugyan előbb, 1819–20-ban nyílt meg, de az német és szlovák nyelvű volt. Alapítója ennek is Pyrker volt, aki akkor még mint szepesi püspök tevékenykedett.

1. A tanítóképző történetének, fejlődésének jelentősebb mozzanatai 1848-ig

Az egri tanítóképző megalapításának indító okait maga az érsek mondja el alapítólevelében. Már Szepes és később Heves megyében is számos falusi iskolát meglátogatott és ezekről a következőképpen nyilatkozott: „... több falusi iskolákban oly tanítókra találtam, kiknek inkább tanulni, mint tanítani kellene! Nevelé szívem fájdalmát némely tanítóknak, kik mint énekesek az Isteni szolgálat végzésben részt venni szoktak, az éneklésben és orgonálásban fület, szívet sértő járatlanságok, kik ugyanazon ének s orgonával fojtják el a szívek buzgóságát, mellyel különben az ájtatosságot leghathatósabban emelni lehetne!”³

Ez a rettentő elmaradottság készítette arra, hogy a mesterek kiművelésére intézetet alapítson. Pyrker 5000 váltóforintot adott a tanítóképző megalapítására, továbbá adakozásra szólította fel a megye jómódú lakosait is, amelynek hatására összesen mintegy 30 000 váltóforint gyűlt össze. Megérkezett a királyi megerősítő levél is, mely az intézetet közvetlenül a Királyi Helytartótanács felügyelete alá helyezte.

Az első igazgató Rajner Károly érseki helyettes; tanárok: Maskovics Mihály nagykállói káplán, Wilt György egri főszékesegyházi „hangászigazgató” (karnagy), aki mellé segédoktatóként Rudassy László városi énekest (kántort) rendelték.

1828. november 11-én tartotta Pyrker az iskolaév ünnepélyes megnyitását. Nagy örömmel és szeretettel köszöntötte az új intézet tanárait és első növendékeit. A tanulók létszáma összesen 7 volt, akik közül 4 bennlakó, 3 pedig bejáró volt. A kintlakó növendékek azokból kerültek ki, akik a „hangászatra” alkalmatlanok voltak. Az intézet egyelőre a Káptalansoron levő Foglár-féle nevelőintézetben nyert elhelyezést.

Az intézet életének első esztendeiről Maskovics Mihály tanár értesít bennünket, aki 1834-ben Egerben egy vékony kis füzetszerű kéziratot jelentetett meg a következő címmel: „A falusi Iskola Mesteri Hivatalra készítendő számára az Egri Anyamegyében alapított Intézetnek rövid előadása”. E kis könyvecske igen értékes adatokat tár az olvasója elé az intézet első négy évének történetéről, és szervezeti szabályzatáról. Szól az intézet céljáról, rendtartásáról, az erkölcsi nevelésről, a tanítókról, a növendékekről, a tanulmányi tárgyokról stb.-ről. Ezekből néhány ma is fontosnak és érdekesnek látszó gondolatot szó szerint idézek, például az intézet rendtartásából és céljából: „A Falusi Ifjúság helyes oktatása sokkal fontosabb dolog, mint némelyeknek látszik. Csak gyermekekből válnak emberek, kik hogy különféle viszonyaikban . . ., mint hiv alattvalók, iparkodó polgárok, jó háztársak, szülék . . . a közéletre szerencsés hatással lephessenek fel, oktatás és nevelés által kell kimíveltetniök, s mivel erre a szüléknek sem üdejök, sem elég ügyességök nincsen a szükséges oktatásnak iskolákban Tanítók által kellene megtörténni . . . Az iskolák, hogy a kívánt gyümölcsöt hozzák olyan Tanítókkal látassanak el, kik a jó erkölcsben nemcsak a tanuló ifjúságnak, hanem az egész Helységnek példát adnak, a Tanítás szabásaiban jártasak s ezen kívül egyéb tulajdonok, úgymint a gyermekekhez szíves hajlandóság, békétűrés, szorgalom által ezen hivatalra születtek, és ha egyzersmind Egyházi Énekesek a Hangászat mesterségében gyakorlottak legyenek.”⁴

Szól továbbá a tanulók erkölcsi neveléséről, a házi törvényekről, a tanítók példamutatásáról stb. Többek között ezeket írja: „Mivel egy Iskolamester sokkal többet árt tanítványainak rossz példa adással, maga rossz erkölcsű lévén, mint oktatás által használhatna: azért fődolog az Intézetben a Nevendékeket Elöljárók és Törvények által úgy vezérelni: hogy tiszta értelmök jóakarattal párosodván, necsak szóval, hanem tettel is tanítsák a reájok bízandó Ifjúságot.”⁵ Tehár már ekkor látták a pedagógus magatartásának, példamutatásának nagy nevelő erejét. Már 150 évvel ezelőtt jól tudták, hogy: „. . . e tárgyban (már mint a tanulók nevelése terén) legtöbbet tehet azon . . . Férfiú, ki a Nevendékeknek Tanítója lévén s azon kívül az Intézeti épületben a Nevendékek nappali és éjjeli teremjeik mellett lakván, azoknak ki ösmeretére s erkölcsi javítására legbővebb alkalommal és hatással bírhat.”⁶

A tanítóképzősök mellé rendelt nevelőtanárnak az volt a feladata, hogy a tanulókat tanulás közben és egyéb, más alkalmakkor oktassa ki hivatali kötelességükre, előjáróik iránti tiszteletre és engedelmességre, továbbá, hogy a tanulók megfigyeléseiről és tapasztalatairól az intézet igazgatóját tudósítsa.

Az intézet megalakulásakor a következő kötelező tantárgyak voltak: hittudomány, értelmes olvasás, szépírás, helyesírás, számvetés szabályai, különféle esedező, kötelező, nyugtató és egyéb levelek szerkesztése, tanítás és nevelés tudománya, az egyházi énekeseknek, azaz a kántoroknak pedig a „hangászat” ismerete. Volt továbbá – egy XX. századbeli ember számára legalábbis furcsa tantárgy – a jegyzői teendők ellátásának ismerete, hivatalos nevén Népjegyzői Utasítás. Erről – Benkóczy Emil, az Egri Tanítóképző Intézet történelem szakos tanára, könyvében a következőket írta: „. . . mivel több helységekben az adózó nép kíméllése tekintetéből a Jegyző hivatalt is az Iskolamesterek viselik, hogy a Nevendékek e részben egészen járatlanok ne legyenek, a Jegyzői Hivatalra ezen Tek. Heves vármegye Számvevője által kidolgozott utasítás is közöltetik a Nevendékekkel.”⁷

A tanulóknak félévenként kellett vizsgáznuk. A kántornak is készülők a második évben tanulták az ezzel kapcsolatos tárgyakat. Akik csak iskolamesterek kívántak lenni, azok egy év után is megkaphatták a tanításra feljogosító „bizonyosság levelet” (oklevelet).

Érdekességgént hadd álljon itt egy 1843/44-es tanévből származó okirat, illetve annak egy-két részlete, mely mutatja, hogy az egyes tantárgyak keretén belül mivel foglalkoztak.

„A Tanítás Tudományból:

- A) Bevezetés a Tanítás Tudományba.
- a) A Tanítás ismeretéről.
 - b) Szükségéről.
 - c) Felosztásáról.
 - d) Céljáról.
 - e) A Tanítás általános szabályairól.
 - f) A Tanítás célirányosságáról.
- B) A Tanítás Módszereiről (Formáiról) név szerint:
- a) A Kikérdezgető (Socratica).
 - b) Figyelmező.
 - c) Szóval való.
 - d) Első betűk által.
 - e) Olvasás általi tanítás módszereiről.
 - f) A hiányos tanítási módszerekről.
- C) A Tanítás segéd-eszközeiről.
- a) Az iskolai Előljárásságról.
 - b) Az iskolai törvényekről.
 - c) Jegyző Könyvekről.
 - d) A tanulók osztályzatáról.
 - e) A tanulók figyelméről.
 - f) A tanítónak tanítás előtt, alatt s utáni kötelességeiről.
 - g) Mit kell a tanítónak arra nézve tennie, hogy a tanulót ön maga tökélyítésére szoktassa.
 - h) Az elemi népiskolák elrendezéséről.
 - i) A tanulónak iskolába való első felvétele s végső elbocsátásáról.
 - k) A tanítónak kötelességeiről midőn az iskolát főbb rangú vendégek látogatják.
 - l) A félévi nyilvános Vizsgálatról.”⁸
- Wilt György a Praeparandiában a zeneszeres hangászat tanítója, aki a tanítóképző megalakulásától haláláig, 1846-ig tanított, írta az egyik felterjesztésében: „Azon tárgyakról, melyeket az Egri Érseki Tanítói s Kántori hivatalokra Képző intézet növendékei az orgona játékot illető tudományokból s az Egyházi Szertartásokban elő-forduló Gregorianum-ból az iskolai év lefolyása alatt tanulnak.
- a) A Hang távolságról.
 - b) A Hang nemekről.
 - c) Accordokról, Harmónia és Melódiáról.
 - d) Modulatziókról.
 - e) Praeludium és Fuga játékról.
 - f) Hangászati ékesítésről.
 - g) A Gregorianum Énekeiről.
 - h) A Hangok alap szabályairól.
 - i) A Hangjegyek, Nyugjegyek, Pontok értékéről.
 - j) A változtató jegyekről a hangászatban.
 - k) A különbéle hangmértékek (tactusok) ismeretéről.
 - l) A Kadentziákról.
 - m) Responsoriunokról.”⁹

A múlt század 30-as, 40-es éveiben már volt anyakönyv, amit akkor „Értesítvénynek” neveztek. Egy 1845-ből származó „értesítvény” a következő adatokat tartalmazta: „Szám (azaz sorszám) — Név — Testalkat — Mi nyelveket és miként beszél? — Hány oskolát és milly előmenetellel végzett? — Előmenet tárgyai: Keresztény Tan — Bibliai történetek — Neveléstan — Tanítástan — Honi történetek — Földleírás — Számvetés — Ékes- és Helyesírás — Népjegyzői utasítás — Zenészet — Népszerű egyházi éneklés — Gregorián éneklés — Erkölcsi viselet — Észrevételek.”¹⁰

Az intézet a legszükségesebb taneszközöket biztosította növendékeinek. Az osztálytermekben íróasztalok, fali táblák, egy orgona, 3 kisebb klavir (a mai zongora őse) volt. Minden tanuló rendelkezett: egy ABC-táblácskával, betűző és olvasókönyvvvel, katekizmussal, helyesírást, szépírást és számvetést mutató táblákkal. Papirossal és íróeszközökkel az intézet látta el őket. Iskolai felszereléseiket tanulmányaik végétével magukkal vihatták.

Az intézet fenntartója a mindenkori egri érsek és főkáptalana, amely annak az összegnek, alapítványnak a kamataiból fedezte a kiadásokat, amelyeket az alapítás idején összegyűjtöttek.

A felvételnél a tanári kar az igazgatóval együtt megvizsgálta a folyamodó *testi alkalmasságát*, beszédképességét, majd közismereti tárgyakból kérdezték. A felvett növendékek részben bennlakók, részben bejárók voltak. A bennlakók teljes ellátást kaptak a Foglár nevelőintézetben, mely az elszegényedett nemes ifjak otthona a Káptalan-soron (a mai Kossuth utcában, a Szilágyi Erzsébet Gimnázium helyén). Az intézet bennlakói az ingyenes ellátásért kötelesek voltak tanítani az ottlakó nemes ifjakat. Elhelyezésük jó volt: több nappali és hálóteremmel rendelkeztek, amelyekben a foglalkozást, az ott tartózkodást szigorú házi törvények szabályozták. E házirend szabályaiból néhányat megemlítek, hogy jobban el tudjuk képzelni egy 150 év előtt internátus lakóinak életét. „Miután mindnyájan egy szobában tartózkodnak és alusznak gondoskodni kell arról, hogy az mindig tiszta legyen és mindennap kisöpröressék, ezt megelőzően azonban az ágyakat be kell vetni és mindent elrendezni. S nehogy a rend fenntartásában egymást akadályozzák, hetenként sorban az egyik a „házi atya” (paterfamilias) tisztjét viseli. Kötelessége lesz reggel a hálóterem és a Museum (tanuló- és étkező szoba) ablakait kinyitni, mindkét termet kisöpröni, ebéd és vacsora idején asztalt teríteni, gyertyát gyújtani, a konyhából ételeket, a kútról vizet hozni. . . Hogy eleje vetessék minden vetélkedésnek és viszálykodásnak és az ebből származó panaszoknak, tilos egymást bosszantani és gúnyolni. Nem szabad tehát egymás szemére hányni a szülőket, a szülőföldet, a származást, vagyoni állapotot, hanem kölcsönös jóindulattal és szeretettel legyenek egymás iránt, hogy nyugalmas és vidám életet éljenek . . .

Miután nem illő, hogy ezen épületnek szobáit vagy folyosóit a nikotin növény szaga átjárja és elárhassa, ezért a tanítójelölteknek szigorúan tiltva van a dohányzás . . .

A tanítás, valamint az éjjeli nyugalom idején tilos a társalgás, a ház folyosóin és udvarában való járkálás, a nemesi ifjak, vagy idegenek szobáiba való belépés. Tilos a konyhába, vagy a cselédség szobáiba menni és az oda való belépés csak szükség esetén engedhető meg . . .

A megállapított időben elrendelt silentiumokat, mely a béke és ájtatosság ápolásának, valamint a tanulásnak és a szórakozottság leküzdésének nagyon kedvez, mindnyájan híven tartásuk meg. Hogy a hallgatást könnyebben megtarthassák a közös étkezés idején . . . is, valamely hasznos könyvből olvassanak föl, hogy a lélek is némi szellemi táplálékhoz jusson, amikor a test táplálékban részesül . . .

Ami az ételmezést illeti, ennek szabálya az intézet viszonyaihoz mindenben alkalmazkodik. Az ebéd három, a vacsora két tál ételben állapított meg. Kenyérrel megfe-

elő adagban lesznek ellátva. Az étkezés rendje mindig ilyen lesz, kivéve azokat az eseteket, mikor valamely rendkívüli ünnepen, vagy egy jótevőnek adományából pecsenyét kapnak. . . . Legyenek mindig megelégedve a feltálat ételekkel s tisztelettel beszéljenek róla annak tudatában, hogy állásukban aligha fognak jobban étkezni. . . . Szabad időikben gyakorolják magukat hasznos munkákban, különösen a könyvkötésben és festésben és sohasem töltsék el idejüket semmittevésben az ablaknál. . . . Ha a házon kívül van valakinek teendője, kérjen engedélyt a ház elhagyására az intézet tanítójától s akkor sem egyedül, csak egy társa kíséretében távozzék hazulról, de a kitűzött időre térjen vissza. Az éjtszakát házon kívül tölteni senkinek sincs megengedve.”¹¹

A két évfolyamos tanítóképzés során is – az alapítástól kezdve a szabadságharc kitöréséig – állandóan változó képet mutatott az intézetben tanuló növendékek létszáma: például 1828-ban mint láttuk, összesen 7 fő tanult, 1832-ben 23 fő; 1837-ben 24 fő; 1840-ben 22 fő; 1844-ben 17 fő; 1847-ben 34 fő az összlétszám.

Az egri érseki tanítóképző megalapítása utáni években még mindig elég kevés képzett tanító volt és nem véletlen, hogy egymás után alakulnak meg a protestáns és az állami tanítóképzők. 1839-ben Debrecenben, Nagykőrösön és Nagyenyeden, majd 1840-ben az első királyi katolikus tanítóképzőket szervezik meg Pesten, Szegeden, Miskolcon, Érsekújvárott és Nagykanizsán. Ezek az egri tanítóképző alapján és mintáján működtek és mind két évfolyamúak voltak.

2. Az intézet és növendékei az 1848/49-es szabadságharc idején

A XIX. század elején a nagy francia forradalom eszméinek hatása egyre inkább jelentkezett az európai országokban. Az öntudatos polgárság, a haladó értelmiség és a nemesség legjobbjainak nyílt, vagy titkos szervezkedései alapjaiban ingatták meg a régi feudális társadalmi rendet. 1848 elejének a „Népek Tavaszá”-nak forradalmi megrémítették a gyűlölt kizsákmányolókat. Palermó, Párizs, Bécs, Berlin, Milánó, Velence stb. népeinek forradalmi mellett Pesten is kirobbant a forradalom, hogy a magyarság levethesse a gyűlölt „Habsburg-jármót” és elindulhasson a fejlődés, a polgári átalakulás útján.

Az 1848–49. évi események az egri tanítóképző fölött sem tűntek el nyomtalanul. Az 1847-es iskolai évre, mint már előbb említettem, összesen 34 tanuló, 1848-ban 31 tanuló, az 1849-i tanévre már csak 14 tanuló iratkozott be, de ezek is szinte valamennyien ott hagyták a Lyceum falait, midőn a haza hívó harangjai megkondultak. 1848. március 19-én még ott vannak azon a népgyűlésen, ahová városunk egész ifjúsága felvonult meghallgatni a pesti ifjak által összeállított 12 pontot, majd rá négy napra eltávolítják az „osztrák sasokat” a középületekről. Ugyanazon év őszén pedig már mint fiatal honvédek harcolnak a hős honvédszászlóaljokban az ország különböző csatatarein.

1848. december 9-én megalakult Egerben a 26. honvédszászlóalj, főleg egri, Heves megyei és debreceni fiatalokból. Az intézet növendékeinek jó része ide csatlakozott. A 26. zászlóalj Heves megyei honvédeinek részleges névsorában több növendék nevét találtam meg, mint például Mezei Józsefét, aki őrmesteri rangot ért el és a szolnoki és nagysallói csatában vett részt, vagy Fodor Pálét, aki több dicső csatában vett részt, mint például Hatvannál, Isaszegnél. A szabadságharc leverése után egy ideig bujdosott, majd hazatért. Később ismét beiratkozott a tanítóképzőbe és megszerezte a tanítói oklevelet. Ugyancsak az intézet növendékei voltak Balla János, aki hadnagyi rangot és Zelei Gyula, aki tizedesi rangot ért el. Mindketten kétévi bujdosás után tértek vissza és az 1851–52-es tanévre iratkoztak be ismét a tanítóképzőbe, ahol meg is szerezték a tanításhoz szükséges oklevelet.

A 26. honvédszászlóalj 1200 emberének tűzkeresztsége a kassai csata volt 1849. január 4-én, ahol az osztrák Schlick tábornok seregétől vereséget szenvedtek. Reményüket és bizalmukat azonban nem veszítették el. Január 10-én a 26. zászlóalj megmaradt honvédeit Klapka György I. hadtestéhez osztották be, akinek vezetésével kivették részüket a dicsőséges tavaszi hadjárat összes csatáiból.

1849 téli hónapjaiban – főleg februárban – Eger felvonulási terület lett. Ismeretes, hogy Kápolna – ahol 1849. február 26–27-én ütközött meg Dembinszky honvédserege Windischgrätz csapataival – csak 22 km-re van Egerből.

Klapka György 1849. február 22-én vonult át Egeren 8000 főnyi emberével. A zeneszóval átvonuló honvédek üdvözlésére a város öregjei és fiataljai egyaránt nagy örömmel vonultak ki. Görgei február 25-én járt Egerben, sőt innen ment lovas fogaton Kápolnára.

Még a kápolnai csata előtt 1848. december 18-án Szemere Bertalan – mint Felső-Magyarország teljhatalmú biztosa – elrendeli, hogy Egerben és Miskolcon tábori kórház alakuljon. Repetzky Ferenc, Heves vármegye kormánybiztosa, Szemere rendelete után szöveget intézett Heves megye és főleg Eger honleányaihoz, amelyben arra kérte őket, hogy áldozatvállalásaikkal, sebesültek ápolásával legyenek méltó utódai a dicső Dobó-korabeli egri nőknek. Az egri tanítóképző épületében, a tantermekből és tanári szobából is kórtermeket csináltak, ahol szakszerű orvosi kezelésben és jó ellátásban részesítették a kápolnai csata sebesültjeit. Az itt elhaltakat az egri Hatvani-temetőben helyezték örök nyugalomra és sírhalmuk fölé később emlékoszlopot állítottak.

Rüdiger orosz tábornok 20 000 orosz katonával 1849. július 24-én vonult át városunkon. Szeptember 11-én a gyűlölt osztrák rendszer tisztviselői az összeszedett Kossuth-bankókat a Lyceum kapui előtt égették el.

A szabadságharcot a nagy túlerő leverte, mely után a bosszú, a terror következett. A tanítóképző fiainak is az lett a sorsa, mint a többi magyar katonának. Sokan nem tértek vissza, s valahol Vác, Hatvan, Szolnok, Isaszeg honvéd sírhalmai, vagy más jeltelen sírokban alusszák örök álmukat. Az életben maradók vagy börtönbe kerültek, vagy besorozták őket az osztrák hadseregbe, vagy mint szökött honvédek a Mátra és a Bükk erdeiben kerestek menedéket a „rézcsákójú zsandárok” előtt. A megye lakossága a legnagyobb szeretettel gondoskodott a bujdosókról.

3. A tanítóképző a Habsburg önkényuralom korában

A szabadságharc leverése után a bécsi udvar bosszúja a magyar közoktatásügyre is ránehezedett. Vincze Alajos, az intézet tanára, majd igazgatója írja egyik tanulmányában, hogy: „az iskolák akkor, talán éppen azért, mert a gyűlölt német rendszer szabályai, paragrafusai közé gyűrdtek, tűzhelyévé lettek a hazaszeretnek, egy jobb jövő iránt való szent reménykedésnek; terjesztvén azt a Vesta-lángot az ifjú nemzedék lelkében, kik fegyverrel kezükben, végigküzdötték a mesés két esztendő, akik aztán a fegyvert ismét könyvekkel cserélték fel”.¹² Geringer Károly báró a magyar iskolákra is ráerőszakolta az *Organisations Entwurfot*, amellyel célja a magyar iskolák elnémetesítése volt. Ez alól természetesen nem volt kivétel az egri tanítóképző sem. 1849. október elsejével megkezdődik az a hatalmas küzdelem, amely csaknem két évtizedig tart az egri tanítóképző intézet és fenntartója, az egri érsek, valamint a császári kormány között. Bartakovics Béla egri érsek az iskola jogaiért és szellemének magyarságáért küzdött.

Dr. Haás Mihály főigazgató, a budai helytartóság inspektora az egri képzőre is ki akarta terjeszteni az Entwurf minden pontját. A budai helytartóság rendeletei a fősúlyt a gyakorlati tanításra fektették. Az egyik főtanhatósági rendelet 1853-ban a következőket

írta elő: „A német nyelv tanítására hetenként több idő fordíttassék. Úgy ennek, mint a magyar nyelvnek ne csak rideg szabályai taníttassanak, hanem használatába is jól begyakoroltassanak a növendékek. A többi tárgyra nézve, csak a legszükségesebbeket kell tanítani. A lélekölő mechanizmus kiküszöbölendő s az elemi tanítás a gondolkodás és beszédgyakorlatokban gyökerezik. . . . Csak az elfogadottnak kijelentett könyvek használhatók s a növendékeket diktálással ne nagyon terheljük.”¹³

Az abszolutizmus már első intézkedéseivel is csökkentette a tanítóképzők nívóját. Az egri tanítóképzőnek teljes gimnáziumot végzett növendékei voltak, sőt olyanok is, akik jogi vagy filozófiai főiskolát végeztek. 1854-ben helytartói rendelet jelenik meg, mely vonatkozott az egri tanítóképzőre is. E rendelet szerint a következő *felvételi feltételek* voltak: – Az alreáliskola II. osztályának, vagy az algimnáziumnak elvégzése; – a 16. életév betöltése; – kifogástalan erkölcsi élet; – testi alkalmatosság; és bizonyos zenei előismeretek, különösen az ének és orgonajátékban.

A rendelet megszabta a *tanítandó tantárgyakat* is. Ezek: vallástan – általános nevelés és oktatástan, nyelvtanszakma (olvasás, nyelvtan és fogalmazás), – számtan, – szép- és folyóírás, – rajzolás, – ének és orgonajáték.

A földrajz, történelem, természetrajz, fizika és gazdaságtan nem kezelhetők külön tantárgyként, de azokból is olvasás révén sajátítsák el azokat, amelyek a hazai viszonyokra vonatkoznak.

A gyakorlati kiképzésre vonatkozólag a rendelet azt írta elő, hogy a tanulók legyenek jelen az al- és főelemi tanítók oktatásánál és tapasztalataikról jegyzeteket készítsenek. Időnként dolgozatokat írjanak, amelyekből tűnjék ki a helyes gondolkodás és módszer. Ugyancsak gyakorolják a polgári ügyiratok készítését is. Az igazgató a tanítók bevonásával próbaleckéket rendezzen, amelyeken a jelöltek tanítsanak és ezeket bírálják meg.

A tanítóképzés kétéves legyen; – az első évben több elméleti óra legyen, mint gyakorlati, a második évben pedig megfordítva legyen. Azokat a tárgyakat, amelyeket gyakorlat által sajátítanak el, több órában tanítsák.

Bartakovics érsek nem sokat törődött a tanítóképzés új állami szervezetével. Egy-két életrevaló pontját elfogadta ugyan, de a régi tanítási tervből, az intézet régi szervezetéből – a német nyelv bevezetését kivéve – nem engedett. Maga az intézet igazgatósága is elkövetett mindent, hogy az Organisations Entwurf életbe léptetését halogassa. Dr. Haás Mihály többször sürgeti a minisztériumnál az egri tanítóképző megrendszabályozását. A *felügyelet* a kormány részéről egyre szigorúbb lett, melynek révén nem lehetett az Organisations Entwurf intézkedéseit semmibe venni az intézet bezárásának veszélye nélkül. Az 1850-es évek közepén az egri tanítóképzőben nagyjából ugyanazt az anyagot tanították, mint régebben, de most már nem jegyzetekből, hanem a bécsi kormány által elrendelt és előírt iskolai könyvekből. A budai helytartóság 1857-ben az egri tanítóképzőnek is megküldte az iskolai tankönyvek jegyzékét.

Az egri érseki *tanítóképző szervezetét, jogait, az iskola autonómiáját* I. Ferenc császár és király is megerősítette pecsétjével, amit az abszolutizmus koráig minden tanügyi hatóság tiszteletben tartott. A szabadságharc leverése után a bécsi császári és királyi közoktatásügyi minisztérium intézkedései révén az egri egyházmegyei főhatóság feltétlen rendelkezési jogát ha nem is szüntette meg, de igen szűk határok közé szorította. 1857. október 27-én minisztériumi rendelet jelent meg, melynek értelmében az összbirodalom valamennyi iskolájában működő igazgatók és tanárok, valamint tanítók kinevezési jogát a minisztérium magának tartja fenn, csupán az elemi iskolák tanítóinak kinevezési jogát hagyta meg az egyházmegyék főpásztorainak. Bartakovics érsek bizalmas úton a rendelet megjelenése előtt két héttel tudomást szerzett az ügyről és hogy elejét vegye a kormány beavatkozásának, saját maga szervezi újjá képzőjének tantestületét. A kormány meg-

tudván az érsek kinevezéseit, nem emelt kifogást a tanárok személye ellen, de hogy az elv érvényesüljön az egri intézetnél is, azért a császári kormány is kinevezte ugyanazokat a személyeket az intézet tanáraivá. A képesítő vizsgálatokra az egri főpásztor érseki biztost nevezett ki, ugyanakkor a minisztérium császári kormánybiztost nevezett ki ugyanarra a képesítővizsgálatra. Az érsek tiltakozott a császári kormány illetéktelen beavatkozása ellen. Bartakovics érsek ellenállása, tiltakozásai a császári kormány intézkedései ellen azzal fenyegették az egri tanítóképzőt, hogy elveszíti nyilvánossági jogát, és magánintézeté nyilvánítják. Végre is a kormány engedett és 1858. február 6-án rendeletben erősíti meg az intézet nyilvánossági jogát.

Az intézet tanulói. Az intézet növendékeinek létszáma a szabadságharc leverése után közvetlenül nem sok: 1850-ben 19 fő; 1851-ben 14; majd az ötvenes évek közepén 34 és 52 között van; 1860-ban 79 fő; 1864-ben 86 fő. Az önkényuralom idején az egri tanítóképzőben összesen 949-en szereztek tanítói oklevelet.

Ebben a korszakban az iskolai év október 1-én kezdődött. Ekkor valamennyi növendék megjelent az összeíráson, amely **két** napig tartott. Pár nap múlva volt az ünnepélyes tanévnyitás (Veni Sancte), amelyen jelen volt az intézet kanonok-igazgatója, minden intézeti tanár és az összes növendék. A következő nap már rendes iskolai munkanap volt. Alighogy megkezdődtek az előadások, pár nap múlva már kiadták a szüreti szünetet, amely általában egy hétig tartott. Az I. félév január végén fejeződött be, melyet egy hét szünet követett és azután kezdődtek a félévi vizsgák. E vizsgákat osztályonként és tárgyanként tartották kb. február 20-ig. Ezután félévi szünet következett március 2-ig. Március elejétől július elejéig tartott a II. félév és július végéig a vizsgák. A nagy vakáció augusztus és szeptember hónapban volt.

A növendékek fegyelme ellen e korszakban viszonylag nem sok panasz merült fel. A tantestületnek csak néhányszor kellett összeülni a tanulók kihágásai és csínytevései fölötti ítélkezésre. A leggyakoribb büntetés a tanuló bezárása volt. A bűnösnek adtak időt a javulásra és csak akkor zárták ki az intézetből, ha ismételt visszaesett bűnébe.

A diákok otthoni és városban való viselkedését a Lyceum pedellusa ellenőrizte. Ezért a megbízatásért 20 váltóforint fizetést kapott évente. A pedellus este 9 óra után elindult a hóstyai (külvárosi) diákszállások felé. Négyszögletes lámpájával végigjárta az összes kocsmákat, majd a diákszállások felé indult. Elég gyakran megtörtént, hogy borozó, jókedvű diákokra bukkant a szállásokon. Őt is megkínálták és együtt dárídózott a diákokkal. (Ugyanis a pedellusok általában egyszerű egri emberek voltak, akik szerették a jó zamatú egri borokat. Tudták ezt az egri képzős diákok is és kihasználták a pedellusok gyöngéit.) Ezek a hírek azonban eljutottak az egri érsek fülébe is és éppen ezért megváltoztatta az ellenőrzési rendszert. A pedellus helyébe egy öreg kurátor diákot (kurátor = idősebb diákvezető) nevezték ki, évi 30 váltóforint fizetséggel. Némileg javult ezután a helyzet, egy ideig, de a huncut diákok mindig találtak kibúvót és alkalmat a kiruccanásra (egyébként ez a megállapítás nyugodtan vonatkoztatható a mai 17–18 éves középiskolai diákokra is).

Képesítői minősítések. A Ratio Educationis alsó, közép és felső elemi iskoláról szól; 1845-ben egy Tanodai Szabályzat csak alsó és felső elemi iskolát ismer el; az Organisations Entwurf fő- és alelemi iskolát különböztet meg. Az 1856/57-es iskolai évben az oklevelek záradékában a következő minősítések szerepeltek: főelemi tanodai főtanító–; alsó elemi tanodai főtanító–; alsóbb elemi osztálytanító–; alsóbb elemi osztályfőtanító–; alsóbb elemi segédtanító. Az oklevelek formája nem volt egységes. Ahány intézet volt, annyiféle okleveli minősítést állítottak ki. A magánvizsgát tevők kézírásos bizonyítványt kaptak, a rendes növendékek számára pedig a kormány küldött német–magyar szöveggel bizonyítvány-blankettákat.

1852-ben a tanítóképző kiköltözködik a régi Foglár-féle intézetből a Lyceumba. Ide költözött át az elemi iskola is, vagyis a tanítóképző gyakorló iskolája.

Az 1860-i Októberi Diploma bizonyos tekintetben az oktatás vonalán is változásokat hozott. A főfelügyelet kisiklik a bécsi császári és királyi minisztérium kezéből és visszaszáll a Helytartóság budai osztályára. A Helytartóság azonban éppen úgy, mint a császári kormány, az egri intézet ügyeiben az érsek mellőzésével intézkedett.

Az 1860-as évek közepén — ahogy közeledünk a kiegyezéshez — lassan-lassan kezdenek visszaszállni a régi jogok az iskolafenntartóra, vagyis az egri érsekségre. Az 1867-es kiegyezéssel megszűnt az a nagy küzdelem, amit csaknem két évtizeden keresztül folytatott az egri tanítóképző-intézet és annak fenntartója a császári kormánnyal. E harcban sokszor úgy látszott, hogy a bécsi kormány volt felül, mégis megállapíthatjuk, hogy az egri tanítóképző az önkényuralom korszakában nemcsak megerősödött, hanem magyarsága megőrzésével fátkyaként világított a nemzeti létünkét fenyegető Habsburg-elnomás elleni harcban.

MELLÉKLET

Ahhoz, hogy egy XX. század második felében élő diák el tudjon képzelni egy több mint száz évvel ezelőtti tanítóképzői heti órarendet, mellékletül közlök egy 1863/64-i iskolai órabeosztást:

„Órarend:

		<i>Hétfő</i>	<i>Kedd</i>	<i>Szerda</i>
8— 9	I. évf.	Római kat. karének	Magyar	
	II. évf.	Orgona	Gazdászat	Népének
9—10	I. évf.	Neveléstan	Figyelés	Neveléstan
	II. évf.	Hittan	Iránytan	Számtan
10—11	I. évf.	Számtan	Német	Hittan
	II. évf.	Tanítás	Természettan	—
2— 3	I. évf.	Orgona	—	Orgona
	II. évf.	Karének	—	Orgona
3— 4	I. évf.	Földrajz, történet	—	Figyelés
	II. évf.	Tanítástan	—	Tanítás
		<i>Csütörtök</i>	<i>Péntek</i>	<i>Szombat</i>
8— 9	I. évf.	Rajz	Róm. kat. karének	Népének
	II. évf.	—	Orgona	Népének
9—10	I. évf.	—	Magyar	Neveléstan
	II. évf.	Rajz	Hittan	Német
10—11	I. évf.	—	Földrajz, történet	—
	II. évf.	—	Ütenyírás	Tanítás
2— 3	I. évf.	—	Orgona	Orgona
	II. évf.	—	Karének	Karének
3— 4	I. évf.	—	Ütenyírás	Hittan
	II. évf.	—	Főelemiben figyelés	Olvasókönyv kezelése.”

JEGYZETEK

- [1] Szakál János: A magyar tanítóképzés története. Bp., 1934. 22.1.
- [2] Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. Bp., 1927. II. köt. 19. 1.
- [3] Maskovics Mihály kézírata. Érseki Levéltár 2690/2.
- [4] Uo.
- [5] Uo. 2690/3.
- [6] Uo.

- [7] Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője. Eger, 1928. 30.1.
- [8] Érs. L. T. 435/1844.
- [9] Uo.
- [10] Érs. L. T. 465/1845.
- [11] Benkóczy i. m. 36–37. 1.
- [12] Uo. 54. 1.
- [13] Uo. 55–56. 1.

IRODALOM

- Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője. Eger, 1928.
- Borovszky Samu: Heves vármegye monográfiája. Bp. 1909.
- Egri Híradó 1898. évf.
- Egri Tanítóképző Intézet évkönyvei, értesítői.
- Egri Újság 1898. évf.
- Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Bp., 1899.
- Hajdú János: Eötvös József báró első minisztersége. Bp., 1933.
- Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története. Bp., 1881.
- Maskovics Mihály: „A falusi iskola Mesteri Hivatalra készítendőik számára az Egri Anyamegyében alapított Intézetnek rövid előadása.” Kézirat. Eger, 1834.
- Molnár József: Adalékok a Heves megyei 1848/49-es nemzetőrök és honvédek dicső harcának történetéhez. Egri Tanárképző Főiskola Évkönyve VI. köt. 1960.
- Péterfy Sándor: A magyar elemi iskolai népoktatás. Bp., 1896.
- Schwarcz Gyula: Magyarország tanítóképezdéinek statisztikája. Pest, 1867.
- Szakál János: A magyar tanítóképzés története. Bp., 1934.
- Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. Eger, 1893.